

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Н.В.Завадської “Міфопоетика простору у прозі Марії Матіос”, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Цікаво буває з відстані кількох десятиліть озирнутися на свою давню наукову ініціативу, яка згодом перетворилася на моду – і оцінити, що з того вийшло. Маю на увазі методологію міфокритики, несміливим адептом якої з великими труднощами я одним із перших виступив у 1980-х роках у своїй кандидатській дисертації, а трохи пізніше – у монографії (“Художня умовність в українській радянській прозі”, 1988). Ішлося в них про химерний роман, про міфологію доводилося говорити дуже обережно, підверстуючи під інше явище – фольклор. Проте саме в дослідженнях химерної прози, особливостях її поетики поступово поширювалися елементи міфокритики, яка сьогодні стала в українському літературознавстві поважною науковою методологією. Через те не можу не відзначити, що читав рукопис Н.Завадської з великою приємністю і прихильністю.

Робота зріла, написана вправно, впевнено, переконливо. Актуальність її не викликає жодного сумніву – можна вважати певним непорозумінням, що досі немає системних досліджень творчості Марії Матіос – письменниці талановитої, активної, популярної. Цю лакуну й заповнює дослідження Н.Завадської, яке треба якнайшвидше видавати у вигляді монографії.

Актуальна дисертація й дослідницьким підходом, який цілком відповідає ключовим властивостям ідіостилію письменниці. Справді, Марія Матіос – одна з найвиразніших в українській прозі представниць “міфологізму” чи “неоміфологізму” – навмисно беру ці визначення в лапки, оскільки терміни й досі несуть у собі певну неточність, дискусійність. Відразу

17/05/2018

винесу за дужки цю зайву в даному разі термінологічну полеміку й перейду до суті справи.

Дослідження має добре продуману міцну структуру – від чіткого формулювання завдань у вступі, з'ясування методологічного ключа в першому розділі, огляду основних праць найвідоміших представників міфокритики і визначення конкретних дослідницьких пріоритетів, – до аналізу авторської інтерпретації міфопоетичної моделі світу в прозі Марії Матіос у другому розділі й особливостей зображення життєвого простору в її романах – у третьому. Завершують роботу лаконічні висновки, у яких авторка підводить вичерпні підсумки свого ґрунтовного дослідження.

За новими вимогами до оформлення дисертацій починається текст розлогою анотацією. Ці вимоги вочевидь наздогнали авторку дослідження в останній момент, бо написана ця частинка похапцем і з деякими стилістичними втратами. Так, на стор. 2 зазначається: “У роботі обґрунтовано художню доцільність хронотопу у прозі Марії Матіос”, на с. 5 ідеться про специфіку “зовнішнього та локального типів простору”, що викликало в мене певний когнітивний дискомфорт. Не буду перелічувати й коментувати прорахунки анотації – текст самого дослідження прикметний якраз протилежною властивістю: не такою частою в сучасних наукових розвідках стилістичною прозорістю і вправністю. Хоча до непорозуміння з хронотопом доведеться повернутися: як виявилось, це не лише стилістична похибка. У вступі одним із завдань дослідження заявлено таке: “З’ясувати художню доцільність хронотопу”. Загалом хронотоп – це часопростір, у даному разі художній часопростір твору. Будь-якого твору. Без певної жанрової, авторської і т. ін. моделі хронотопу твір немислимий. Тому можна припустити, що йдеться не про хронотоп як такий, художня доцільність якого апріорна, а про певний тип чи варіант хронотопу, який авторка досліджуватиме в третьому розділі дисертації. Зрештою, так воно й сталося: точно й вичерпно проаналізовані особливості художнього часопростору прози Марії Матіос, проставлені переконливо аргументовані акценти, визначено мистецькі

17/05/2018

пріоритети письменниці в її авторських моделях художнього часу і художнього простору. Наведу для прикладу лише одне спостереження: “Ситуація межовості – просторової, душевної, психологічної, екзистенційної – є улюбленою темою творчості Марії Матіос. Як зазначає сама письменниця, її цікавить поняття «пограничної людини» – «Людини, яка живе у стані постійного стресу, нестабільності, й страху за своє життя і життя своїх рідних» [...]. Тож топос пограниччя є ключем до розкриття художньої своєрідності простору у прозі М. Матіос” (с. 135–136). Так само точно й аргументовано розглянуті в роботі особливості авторської інтерпретації різних моделей художнього часу в романах письменниці. Не менш переконливими мені видалося й запропоноване на сторінках дослідження декодування міфологічної семантики часопросторових ситуацій прози Марії Матіос. Через те замість зауваження авторці щодо недостатнього розкриття поняття “хронотоп” у її роботі я схильний підтримати її й побажати *ще менше* згадувати цю категорію. Вона вельми специфічна, дискусійна й потребує спеціального теоретичного заглиблення й численних пояснень щодо вживання, а це виходить далеко за рамки історико-літературного дослідження. Для роботи Н.Завадської це поняття має здебільшого цілком декоративне значення (звучить, ніде правди діти, гарно), натомість традиційні категорії художнього часу і художнього простору, якими впевнено оперує дослідниця, є абсолютно достатніми аналітичними “інструментами” і не потребують жодних доповнень.

Відзначу переконливу аргументацію авторки щодо вживання понять “міфологічний” і “міфопоетичний”, які віддавна співіснують як синоніми, вносять неточність у розуміння тих явищ, які за їхньою допомогою аналізуються.

Найбільший успіх авторки – цікавий і переконливий текстуальний аналіз творчості Марії Матіос, запропонований у другому й третьому розділах рукопису.

17/05/2018

Єдиним зауваженням до другого розділу “Авторська інтерпретація міфопоетичної моделі світу у творах Марії Матіос” може бути хіба те, що фольклорний компонент цієї моделі структурно винесений у третій підрозділ “Українські риси міфологічного світу”. Українська міфологія у строгому розумінні терміну нам практично невідома, вона фігурує лише як архаїчний пласт фольклору – і використовується письменниками передусім у цій своїй іпостасі. Марія Матіос у цьому сенсі не виняток, її творчість виразно націоцентрична, і поряд із “авторським міфотворенням” у ній важливу роль відіграє стихія українського фольклору. Саме там знаходить письменниця етноментальну основу своєї образної системи, зокрема й матеріал для міфопоетичних моделей. Н.Завадська слушно зазначає, що “загалом звернення до фольклору є характерною рисою прози Марії Матіос” (с. 75), і переконливо доводить це неодноразово у тексті дисертації. Проте акцент послідовно проставляє саме на міфологічному компоненті, хоча сам художній матеріал часто змушує нарочито абстрагуватися від фольклору, аж наче силою відгортати його. Що ж, авторка має на те право з огляду на обрану тему, проте мені часом бракувало не лише визнання важливості фольклорної образності, а й певних узагальнень щодо цього.

Наведу лише один приклад зі с. 76. Важко не погодитися, коли Н.Завадська пише: “Персонажі творів М. Матіос («Апокаліпсис», «Юр’яна і Довгопол», «Солодка Даруся», «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» тощо) часто свідомо чи несвідомо порушують табу, тим самим накликаючи на себе та свою родину неминучу біду”. Мотив заборони справді є характерним для міфології, але не менш виразно він присутній і в фольклорі. Тому, схоже, штучним, як на мене, видається твердження авторки: “Нехтування законами міфологічного світу, порушення заборони ніби запускає невидимий механізм руйнування спокійного, гармонійного життя персонажів, які вже більшість ніколи не зможуть бути щасливими”. Уже в наступному абзаці Н.Завадська зазначає: “Типовим прикладом казкової схеми «заборона – порушення – покара» є історія Тимофія Сандуляка, головного персонажа

17/05/2018

новели «Апокаліпсис»». Справді, заборона – *казкова*, тобто фольклорна. І в більшості випадків, коли в текстуальному аналізі згадується міфологія, ідеться саме про фольклор або інше явище – *релігію*, яка теж має значну генетичну спорідненість із міфологією, але становить іншу систему – вірувань, образів, символіки. Звичайно, з'ясування щоразу точного термінологічного значення використовуваних понять у даному разі могло б лише створити низку зайвих труднощів для дослідниці. Проте й надмірне розширення семантики поняття “міф”, характерне взагалі для сучасного літературознавчого дискурсу (не лише для дисертації Н.Завадської) мені видається не зовсім коректним. Якщо з “авторським міфотворенням”, міфопоетикою прози Марії Матіос я погоджуюся беззапечно, то не раз у роботі згадувана “міфологічна основа” її творів викликає заперечення. Цією основою виступає не міф, а український фольклор, певним чином осмислений і проінтерпретований.

Відзначаючи загалом високий рівень дослідження, хочу висловити ще дещо у плані не так зауваження, як уточнення щодо першого розділу, до огляду історичних концепцій міфокритики. На с.с. 28–29 авторка пише: “...Період 40–60-их років ХХ століття ознаменований найвищим піднесенням міфологічної критики. У цей час міфокритика набуває значної популярності у США, ставши одним із провідних літературознавчих методів (Р. Чейз, Л. Фідлер, Ф. Янг, Л. Федер та інші). Тоді ж формується так звана ритуально-міфологічна школа в літературознавстві, що являла собою синтез генетичного ритуалізму Фрейзера та його послідовників і юнгіанства. Поява у цей період численних порівняльних досліджень міфів народів світу сприяла виникненню нової концепції міфу, запропонованої порівняльно-міфологічною школою”. Із цим можна було б погодитися, якби не концепція англійського філолога М. Філлера (друга половина ХІХ ст.), який, займаючись порівнянням сакрального й давньогрецької мови, переніс свій метод дослідження на міфологію, в результаті чого виникла нова наукова галузь, названа вченим “порівняльною міфологією”. Свого часу вона не набула помітного поширення, хоча її прийомами охоче користувалися представники найрізноманітніших

17/05/2018

відгалужень міфокритики. Реактуалізована у середині ХХ століття як доволі самостійна школа. Та й із виникненням ритуально-міфологічної школи, яку в дисертації віднесено до періоду 1940–60-х років, теж не все так однозначно: багато хто з дослідників схильний відносити її з'яву до значно давнішого часу, до виходу перших книжок “Золотої гілки” Дж.Фрейзера (хоча багато хто вважає його представником ритуалістики, інші – антропологічної школи). Зрештою, в історії міфокритики залишається ще багато дискусійних питань, я згадав про М.Мюллера лише для того, щоб із цієї історії не випадали її видатні зачинателі.

Професійна редакторська вредність змусила мене звернути увагу на кілька разів повторюване в рукописі слово, з яким я вперше з тріском зіштовхнувся в дисертації Н.Завадської: “космонізація”. Можливо, я щось пропустив у стрімкому термінологічному розвитку українського літературознавства, але здається мені, що це авторський неологізм, який виник зі схрещування “космогонії” з “космізацією”. Я б його усунув – хоча не наполягатиму.

Зауваження до роботи Наталі Завадської – вимушені, спричинені жанром відгуку, який вимагає *опонування*, нехай і проти волі самого опонента. Читаючи хороший, бездоганно оформлений рукопис, стежачи за цікавими спостереженнями авторки, мені думалося про зовсім іншу функцію: *офіційного апологета* дисертації, яким би я виступив зі значно більшим ентузіазмом.

Насамкінець дозволю собі пригадати напутнє слово академіка Л.Новиченка у приватній розмові напередодні захисту моєї дисертації 1984 року: “Я категорично не згоден із усіма вашими висновками, але це не має жодного значення для захисту. Робота відбулася, і я її підтримаю”. У випадку ж із дисертацією Н.Завадської ситуація в одному пункті протилежна: я категорично згоден з усіма висновками дослідниці, і я підтримую її роботу. Це оригінальна розвідка, присвячена актуальній літературознавчій проблемі, вона має значну практичну цінність і матиме ще більшу, коли буде видана у вигляді

17705/2018

монографії. Автореферат і публікації відображають основний зміст дослідження.

Загальний висновок, здається, очевидний. Робота Наталії Василівни Завадської “Міфопоетика простору у прозі Марії Матіос” відповідає вимогам «порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01. – українська література.

Офіційний опонент –
старший науковий співробітник
Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка
НАН України,
кандидат філологічних наук

А.Є.Кравченко

17/05/2018